

ICONOGRAPHISK POST

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING

NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY

NR 1/2, 2023

INNEHÅLL / CONTENTST

Förord / Editorial	3
<i>Inger Ahlstedt-Yrlid</i> Bildprogrammet på västra korväggen i Södra Råda	7
<i>Fanny Kärffve</i> Motiv med mening? Att tolka Pompejis ingångsmosaiker	45
<i>Justin Kroesen</i> The ENID-Jubilee on Relics and Reliquaries in Rome, 11-13 October 2023	84
<i>Fred Andersson</i> Göran Sonesson 1951–2023 – in memoriam	94
Bokrecension – Book review:	
<i>Fred Andersson</i> Lena Johannesson: <i>Ellen Keys vänstra öga:</i> <i>Om karikatyren i Sverige, 2022</i>	100
Läsvärt:	
<i>Lars Berggren</i> Några under året publicerade titlar av ikonografiskt intresse	112

ICONOGRAPHISK POST • NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING
NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY NR 1/2, 2023. ISSN 2323-5586
PP. 7–44.

Inger Ahlstedt-Yrlid

PhD, Senior lecturer emer., Art History, Lund University, Sweden

Email: iay@yrlid.se

Bildprogrammet på västra korväggen i Södra Råda

The Picture Programme on the West Wall of Södra Råda Church, Sweden

Abstract: In November 2001 the wooden church of Södra Råda, dendrochronologically dated to the first decades of the 14th century, burnt down, the victim of arson. What was lost was a unique building, its walls covered with dated paintings, the ones in the choir from 1323, the ones in the nave from 1494. Although well known in art history, sometimes even styled the Arena Chapel of Swedish Medieval art, these paintings still contained a number of iconographically unsolved problems. The question of the identity of the donors, portrayed on the western wall of the choir, remained unanswered. Their names (as verified in a restoration report of 1983) were never painted on the scrolls in the donor's hands. Based on the firm dating of the paintings to 1323 and a new, thorough review of the scarce written source material, this article is an attempt to solve some of the iconographical problems in the light of the historical events of that year and of, sadly *post factum*, filling in the names on the donor's scrolls. The latter, according to the author's view, should have been those of Matts Kettilmundsson, at the time Swedish governor of Finland, and his daughter Ingrid.

Keywords: Södra Råda Church, Sweden, Middle Ages, Medieval Painting, Wooden Church, Matts Kettilmundsson, Magnus Eriksson, Birger Magnusson, Erik Magnusson, Valdemar Magnusson, Ingeborg Håkansdotter

Södra Råda gamla kyrka, västra korväggens södra del. Knäböjande donator med tomt skriftband. Foto Hans Peter Hedlund, ATA.

Södra Råda Church, the southernmost part of the west wall of the choir. Kneeling donor with empty scroll.

Bildprogrammet på västra korväggen i Södra Råda

Inger Ahlstedt-Yrliid

Natten till söndagen den 12 november 2001 förintades den medeltida träkyrkan i Södra Råda (fig. 1–4, se karta s. 35) genom en anlagd brand. Kyrkobyggnaden, som dendrokronologiskt kunnat dateras till 1300-talets första decennium, var redan genom sitt byggnadstekniskt i stort sett oförändrade skick unik. Därtill kom att den kunde uppvisa ovanligt välbevarade målningar som – vilket är ytterst sällsynt i vårt medeltida måleri – var fast daterade genom inskriptioner, sviten i koret till 1323, långhusets målningar till år 1494.¹

När jag i Lund måndagen den 13 november 2001 återupptog föreläsningarna i medeltidsavsnittet av den konsthistoriska grundkursen möttes jag av vad som närmast liknade personliga kondoleanser. I veckan som gick hade jag talat om kormålningarna i Södra Råda och uppenbarligen förmedlat något av den fascination jag kände för dem och då speciellt inför de ännu inte helt tillfredställande lästa partierna. Jag hade prövat ett tolkningsförsök som byggde på att just det tydliga redovisandet av tidpunkten för målningarnas tillkomst utgjorde en anvisning om en läsart, och kanske kan denna i förlängningen också ge ett svar på frågan om vem som tog initiativet till korets utsmyckning.

Fig. 1. Södra Råda gamla kyrka, Värmland, Västra Götalands län. Sedd från sydväst. Foto Henrik Hultgren, omkr. 1960. ATA (PD).

Södra Råda Church, Värmland, Sweden, seen from the southwest. It was completely destroyed by fire in 2001.

Fig. 3. Fasaderna mot norr och söder (t.v.), öster och väster (t.h.). Uppmätning G. Wirén 1982. Efter SvK vol. 199, 1985.

The facades towards the north and south (left), east and west (right).

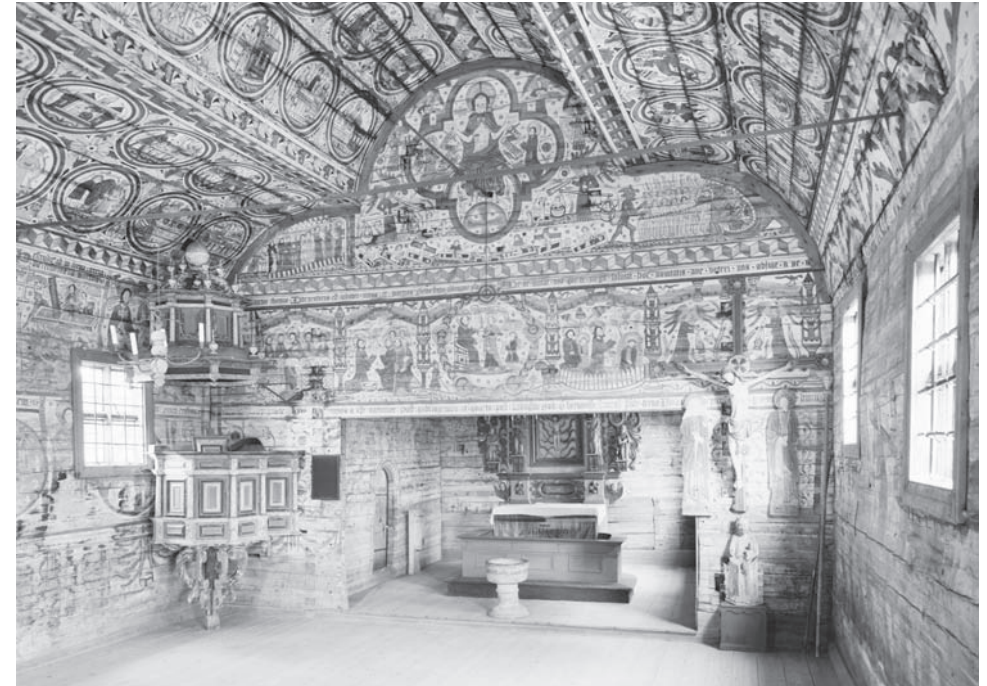

Fig. 2. Interiören, blick mot öster. Den breda öppningen mot koret togs upp efter reformationen. Foto Henrik Hultgren omkr. 1960. ATA (PD).

The interior towards the east. The wide opening between the nave and the choir was created after the Reformation, thus parts of the medieval paintings were destroyed.

Fig. 4. Sektioner mot väster och öster (t.v.), norr och söder (t.h.). Uppmätning R. Hjort 1908. Efter SvK vol. 199, 1985.

Sections towards the west and east (left), north and south (right).

När jag något år senare blev tillfrågad om att skriva en text om bilder och bildumgänge för *Signums kulturhistorias* medeltidsband fick jag en möjlighet att sammanfatta föreläsningen. Bandet kom i tryck 2004.² I juli 2007 kunde jag ventilera mitt tolkningsförslag i en föreläsning i Södra Råda inom ramen för Rådaprojektet.³

År 2009 sammanfattade Ann Catherine Bonnier i en artikel i *Arkeologi i Södra Råda* det rådande forskningsläget rörande kormålningarna. Ett kort referat av mitt förslag till läsning ingick. Summerande konstaterade hon: ”Den ena tolkningen av kormålningarna är alltså inte säkrare än den andra, och vi måste nog finna oss i att aldrig få ett svar på varför det fanns så speciella målningar i koret”.⁴

När jag nu återvänder till bildprogrammet på västra korväggen i Södra Råda är det 2004 års läsning som ligger till grund för ett försök att komma ett stycke vidare i vad Ann-Charlotte Bonnier 2009 kallade ”de mångtydiga kormålningarna”.⁵ Vad som sedan dess sagts om Södra Råda har till stor del handlat om återuppbyggandet av träkyrkan med så autentiska metoder som möjligt.⁶ Korets målningar behandlas 2022 i en kort uppsats av Mia Åkestam i *Swedish Students at the University of Paris in the Middle Ages*, vol. I.⁷

Korväggen uppvisar, förutom det bildband jag alltså redan 2001 framlade ett tolkningsförslag till, en Marie kröningsscen med flankerande gestalter varav två donatorer med tomma skriftband i händerna (fig. 5 och 8; bild s. 6). Inför dem stannade jag 2004 litet resignerat: ”Skulle någon gång dokument återfinnas som avslöjar namnet på Södra Råda sockens lokale storman 1323 vore det inte förvånande om denne visar sig tillhöra förmyndarrådets inre krets”.⁸ Några sådana dokument har inte framkommit.

Våren 2002, några månader efter branden i Södra Råda, utnämndes historikern Nathalie Zeamon Davies till hedersdoktor vid Lunds universitet.⁹ Hon höll ett inspirerande seminarium om att forska om medeltiden. ”När själva källorna tiger måste man lyssna på ekona” sade hon. Jag försöker nu gå den vägen för att få ett svar på frågan om vem som betalade kormålningarna i Södra Råda. Den blir lång och vindlande. Läsare: beväpnad dig med tålmod. Ibland kan en bild behöva mer än tusen ord.

Målningarna i koret

Målningarna i Södra Råda hade redan 1862 presenterats internationellt av Nils Månsson Mandelgren i hans ståtliga planschverk *Monuments Scandinaves du*

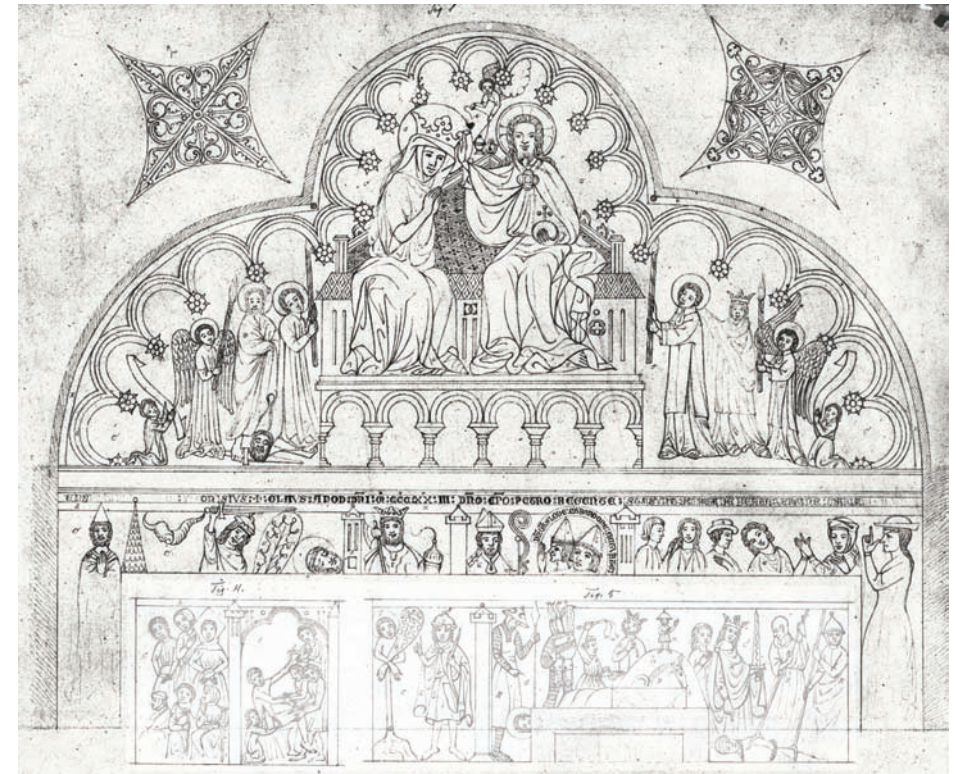

Fig. 5. Södra Råda, västra korväggen med Marie himmelskröning. Nils Månsson Mandelgren, tuschteckning, förlaga till *Monuments Scandinaves du Moyen Age*, 1862. ATA (PD). De här nedtonade partierna är teckningar av motiv på korets södra vägg.

Södra Råda Church, the west wall of the choir with the Coronation of Mary. N. M. Mandelgren, ink drawing, illustration for his Monuments Scandinaves du Moyen Age, 1862. The lower, shaded parts are scenes on the south wall of the choir.

Moyen Age.¹⁰ Hans förarbete i form av teckningar förvaras vid folkliksarkivet i Lund. Andreas Lindbloms *La peinture gothique en Suède et en Norvège* från 1916 befäste internationellt kormålningarnas status som ett högkvalitativt målerimonument från tidigt 1300-tal.¹¹ Under 1900-talet återkommer de frekvent såväl i mera summerande konsthistoriska överblickar som i specialiserade studier. Kormålningarna hade under åren 1981–1983 genomgått en återkonservering ledd av Hans Peter Hedlund som bokstavligen kunnat följa de medeltida målarna i penselspåren. När katastrofen inträffade var målningarna alltså tek-

Fig. 6. Södra Råda, östra korväggen. Nådstolen, flankerad av den krönta Maria och Johannes. Under nådstolen två krypande figurer av vilka den till vänster vidrör Marias mantel. De har tolkats som korets målare. Foto Gabriel Hildebrand 1992, RAA.

Södra Råda Church, the east wall of the choir. The Holy Trinity, flanked by the crowned Mary and St. John. Below two crouching figures, of which the left one touches Mary's mantle. They have been interpreted as the painters of the choir.

niskt i gott skick. Konserveringen hade möjliggjort nya iakttagelser och lagt nya kunskaper till vetandet om material och förfaranden inom 1300-talets måleri.

Den dokumentation av kormålningarna som Hans Peter Hedlund hösten 2007 utgav i Riksantikvarieämbetets regi blev en mycket vacker bok, som gör det rimligt att ibland tala om målningarna i historiskt presens men som än mer gör det smärtsamt tydligt vad som gick förlorat. Man kan dra sig till minnes att en engelsk forskare, Thomas F. Bumpus, som i början av 1900-talet skrev en serie konsthistoriska vägledningar till resor i Europa, grep efter Giotto's Arenakapell i Padua när han ville klargöra kormålningarnas konsthistoriska

värde.¹² Frågan är om det alls går att finna någon annan målningssvit som med så självklar säkerhet förmått översätta det parisiska bokmåleriets höggotiska elegans till storskaligt väggmåleri. Andreas Lindblom menade sig kunna spåra förebilder till kormålningarna i arbeten ur den speciella verkstad som 1317 producerade det manuskript som kallas "Bible de Jean Papeleu".¹³

Skarastiftet hade täta förbindelser med Paris – så täta att man upprättat ett eget studenthem, *Domus Scarensis*, centralt i Quartier Latin, den del av Paris där också medlemmarna av det parisiska bokmålarskrået hade sina verkstäder. Flera av stiftets biskopar fick under medeltiden sin skolning vid Sorbonne, så också den Petrus som i korinskriptionen namnges som "regente" i Skara 1323.¹⁴ Han hade tillträtt sitt ämbete 1322 och bör ha haft tämligen färsk minnen av parisiskt kulturliv. Kanske hade han själv vid hemkomsten berikat domens bibliotek med ett manuskript som kunde utgöra förlaga till målningarna i Södra Råda. En vacker "liber de beata virgine", kanske ur samma verkstad som "Bible

Fig. 7. Södra Råda, östra korväggen. Jungfru Marie himmelsfärd. Längst till vänster en kvinnlig adorant med obetäckt hår. Foto Hans Peter Hedlund, ATA.

Södra Råda, the east wall of the choir. The Assumption of Mary. To the left a female adorant.

Fig. 8. Södra Råda, västra korväggen. Marie kröning, flankerad av änglar, helgon och donatorer. Därunder inskriptionen och en rad med tretton huvuden (jfr fig. 5). Hedlund 2007, pl. 9. Södra Råda Church, the west wall of the choir. Coronation of Mary, flanked by angels, saints and donors. Below an inscription with the year 1323 and a row of thirteen heads (cf. fig. 5).

de Jean Papeleu”, hade varit en mycket passande souvenir att föra hem till Skara.

Den starka franska tonen i målningarna kan alltså förklaras av Skarastiftets väletablerade Parisförbindelser. Kanske fanns en gång också i själva Skaradomen målningar i samma anda. Av några sådana finns idag inga spår. Kvar står frågan om vad som kunde föranleda Petrus att låna ut ett manuskript ur domkyrkans bibliotek och kanske också domkyrkans målare till arbete i en träkyrka i grännsområdet mellan Västergötland och Värmland, en något avsides belägenhet med moderna mått mätt. Några samtida handlingar som nämner kyrkan i Södra Råda finns inte.

Den precisa dateringen av målningarna till 1323 och till Petrus episkopat återfanns på korets västvägg som var den del av kormålningarna som under tidernas

Figs. 9–10. Detalj av västra korväggen: inskriptionen och sex huvuden. Ovan: foto Hans Peter Hedlund 1992, ATA. Nedan: samma motiv, teckning efter Hedlund 2007, plansch 9.

Detail of the west wall of the choir, with the inscription and six heads: from the left St Clement, St Dionysius, St Olav, Bishop Petrus of Skara, and two scribes with the same headgear as the scribes in fig. 12. Above: photo taken in 1992, below: drawing of the same motif.

lopp blivit mest illa medfaren. Den smala medeltida öppningen mellan kor och långhus hade i efterreformatorisk tid breddats. Av målningarnas undre register återstod endast ett band av huvuden. Över dessa löpte inskriptionen. Den södra delen av denna identifierade de helgon som återgavs där som Sankt Clemens, Sankt Dionysios och Sankt Olof. Därefter löd texten "ANOD DOMINI MCC-CXXIII DOMINO EPISCOPO PETRO REGENTE ISTA SUNT SCRIPTA DE BEATA VIRGINE MARIA" med biskop Petrus namn rakt ovanför en bild av en biskop som återgavs utan gloria, vilket gör det rimligt att tro att bilden faktiskt avsågs återge Petrus själv. Inskriptionen slutade i ett fastställande av att målningarna tillkommit till jungfru Marie ära. Den mariologiska bildsviten kulminerade i västväggens övre bildfält i en Marie kröningscen (figs. 5, 8–10).

Biskop Petrus vände sig mot två personer med likadana toppiga huvudbonader. Över deras huvuden löpte ett bågformat inskriptionsband som identifierade dem som *dominus* (en titel med statuskaraktär) Aslo och Bonde, var efter det stod "ACTU" och utanför själva bandet "RGEP". En tornbyggnad bildade därefter gräns mot en scen med en räckla om sex huvuden utan glador mellan vilka skymtade gestikulerande händer (fig. 13).

Varken till scenen med Petrus, Aslo och Bonde eller till räckan av gestikulerande figurer hade alltså enligt Ann Catherine Bonnier ännu 2009 någon tillfredsställande läsning framlagts. Under de år som gått sedan dess har, så vitt jag vet, inga nya förslag tillkommit. Jag menar alltså att årtalet är den bästa läsanvisningen och rekapitulerar kort mitt resonemang.¹⁵

Året 1323

Decennierna kring 1300 karakteriseras av våldsamma maktstrider.¹⁶ Birger Jarlson, kung Valdemar, avsattes 1275 av sin bror Magnus, med tillnamnet Ladulås, och av dennes tre söner kom den äldste, kung Birger, att fångsla sina båda bröder, hertigarna Erik och Valdemar, och låta dem dö svältöden på Nyköpingshus 1318. Det politiska läget var under perioden instabilt, med ständigt skiftande maktkonstellationer och krigiska konflikter (fig. 11). Året 1323 framträder i historieböckerna främst som årtalet för Nöteborgstraktaten, gränsdragningsfördraget med Ryssland. Men också inrikespolitiskt var 1323 ett intressant år, inte minst i Skara. Ännu hade inte Stockholm etablerats som centralpunkt för regeringsmakten. Åren i början av 1320-talet möttes medlemmarna i förmyndarregeringen för Magnus Eriksson – son till den avdöde hertig Erik och vid tre års ålder vald till kung 1319 – ofta utanför Stockholm och då gärna just i Skara.

År 1322 hade ett stort antal av företrädarna för de olika fraktionerna inom rådet och förmyndarregeringen mötts i Skara och enats om att bilägga sina interna stridigheter för att med gemensamma ansträngningar möta hotet från den självständiga politik som den omyndige Magnus Erikssons mor, hertiginnan Ingeborg och hennes förtrogne och blivande make Knut Porse, drev med inriktning mot att etablera en självständig tredje maktsfär mellan Norge och Sverige. Främst bland sigillanterna under det brev (daterat 20 juli 1322) som stadfäster den överenskommelse mötet resulterat i står Knut Jonsson, som tidigare varit kung Birgers drots och nu ånyo tillträtt drotsämbetet (kungens ställföreträdare vid sjukdom eller frånvaro).¹⁷ På andra plats finns Erik Valdemars-

son, hertig Eriks kusin, på tredje Matts Kettilmundsson, som fram till hösten 1319 upprätthållit drotsämbetet i de unga hertigänkornas råd och därtill uppburet titeln *capitaneus Sveciae* (rikshövitsman).

Följande år, alltså 1323, framförhandlas i Skara ännu en överenskommelse som definitivt stäcker Ingeborgs och Knut Porses ambitioner. Deras agerande hade enligt rådets bedömning äventyrat Magnus framtida position som kung över Sverige och Norge. Originalhandlingen som preciserade villkoren i överenskommelsen mellan rådet och hertiginnan och Knut Porse är förkommen, men låter sig rekonstrueras ur sina påföljder. Vad som inte låter sig rekonstrueras är listan över sigillanter, men det finns skäl att förmoda att den inleddes med samma namn som de som stod först 1322.¹⁸

Handlingarna av 1322/1323 upprättades rimligen med hjälp av det biskopliga kansliet. I likhet med sina föregångare på biskopsstolen hade Petrus i Paris inte bara fått en gedigen teologisk skolning utan också blivit omsorgsfullt legalt utbildad. Hur en juridiskt oklanderlig handling av högre dignitet borde avfattas visste han tvivelsutan. Hur det enligt parisisk praxis gick till vid till-

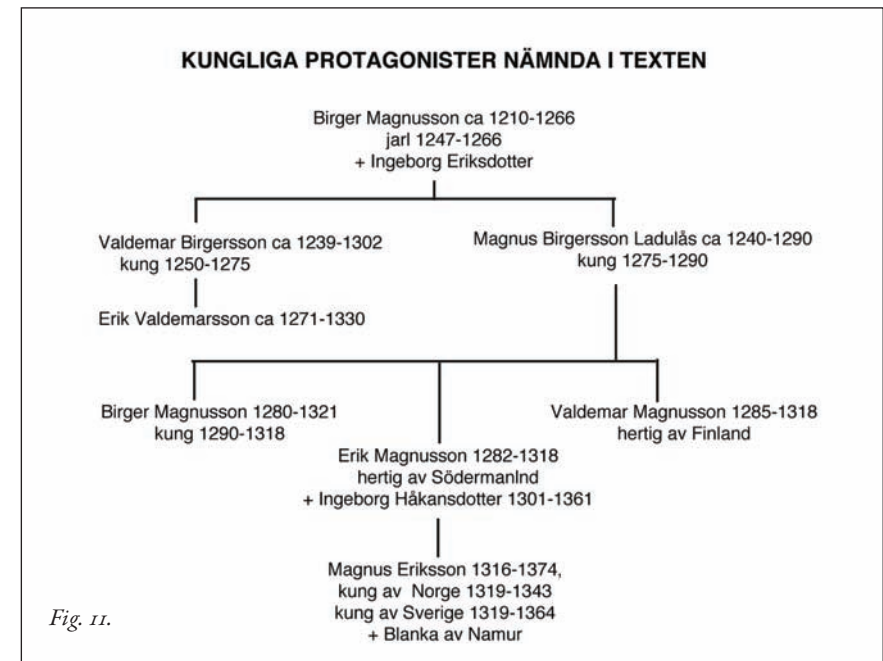

Fig. 12. Den franske kungen Charles VI och den engelske Richard II undertecknar ett fredsavtal 1389. Illumination i Jean Froissart, *Chronicles*, ca 1470–72. MS Harley 4380, Brit. Libr. Charles VI, King of France, and Richard II, King of England, sign a truce in 1389. The two scribes are wearing a high headgear (cf. fig. 13). In Jean Froissart, *Chronicles*, c. 1470–72.

komsten av en viktigare överenskommelse mellan två stridande parter kan ses i en detaljrik bild av hur det såg ut vid avfattandet av traktaten i Leulinghem som 1389 avslutade den tidigare delen av hundraårskriget mellan England och Frankrike (fig. 12). Företrädare för de stridande parterna deltar på var sin sida om en dikterande överläggningsordförande. Två skrivare med karaktäristiska huvudbonader åstadkommer var sin utskrift av resultatet av förhandlingarna. I Södra Råda bär Aslo och Bonde samma sorts yrkesrelaterade huvudbonader. De betecknas med titeln ACTU[arius] en benämning för skrivare i romerska rättssammanhang (fig. 13, 18).

Vid mötet i Skara har rådet haft tillgång till två skrivare, en ur det kungliga kansliet R[e]G[alis] och en ur det biskopliga EP[iscopalis]. Att förkorta titlar var något som medeltida skrivare gärna gjorde – det sparade pergament. I Södra Råda har den som bestämt vilka upplysningar om de agerande som skall ingå litet sent kommit på att Aslos och Bondes respektive funktion bör ytter-

Fig. 13. Södra Råda, detalj av västra korväggen (fig. 8). Från höger Knut Porse, hertiginnan Ingeborg, hennes son Magnus Eriksson, samt förmyndarrådets Knut Jonsson, Erik Valdemarsson och Matts Kettilmundsson. Längst till vänster de två skrivarna. Till scenen hör även Petrus, biskop i Skara (se figs. 8, 10).

Södra Råda, detail of the west wall of the choir (cf. fig. 8). From the right Knut Porse, the duchess Ingeborg, her son Magnus Eriksson, the guardians Knut Jonsson, Erik Valdemarsson and Matts Kettilmundsson. To the left the two scribes. To this scene belongs also Bishop Petrus of Skara (see figs. 8, 10).

ligare förtydligas. Man har fått ta till skrivarnas egna förkortningar och en litet oreglementsening bildyta.

Den norra delen av bildräckan i det nedre registret på västväggen kan ses som en säkerhetskopiering i bild av innehållet i 1322/1323 års överenskommelser (fig. 13). Fem av de gestikulerande personerna vänder sig mot den centralt placerade sjätte som genom sin starkt röda klädedräkt och sin frontala ställning framträder som den viktigaste gestalten, även om figuren i sig är den minsta i räckan. De övriga, varav en är en kvinna, klargör med sina gester att de med himlen som vittne tillförsäkrar den lilla mittgestalten sin lojalitet.

Enligt min tolkning är mittgestalten den 6-årige ännu okrönte Magnus Eriksson. Till höger om honom står hans mor hertiginnan Ingeborg och bakom henne Knut Porse. Till vänster om Magnus finns tre personer i världslig klädsel, rådets representanter Knut Jonsson, Erik Valdemarsson och Matts Kettilmundsson. De står tillsammans med biskop Petrus som garanter för överens-

Fig. 14–15. Detaljer av västra korväggen (fig. 8), knäböjande donatorer med tomma skriftband.

Details of the west wall of the choir (fig. 8), kneeling donors with empty scrolls.

Fig. 16–17. N. M. Mandelgren, förstudier för återgivande av västra korväggens donatorer. Folkliksarkivet, Lund.

N. M. Mandelgren, preparatory drawings for his *Monuments Scandinaves du Moyen Age*, 1862. To the left the male and to the right the female donor.

kommelsens innebörd. Det ingångna fördraget bör de med rätta ha sett som en diplomatisk framgång värd att stadfästas också i bild. Bildens placering i kyrkans kor understryker överenskommelsens karaktär av okränkbarhet.

Trots hans framträdande roll i bildprogrammet utgick initiativet till målningarna inte från biskop Petrus. I västväggens övre register, med dess Marie kröningsscen, fanns längst ut mot söder i räckan av kröningsvittnen en manlig figur med obetäckt huvud, mot norr en mindre figur likaledes med obetäckt hår, alltså inte en hustru till figuren i söder, en sådan skulle ha återgivits med den gifta kvinnans huvudbonad. Båda dessa figurer knäfaller och håller språkband i händerna, det vill säga de framträder i klassisk donatorsposition (fig. 14–17, bild s. 6). Nils Månsson Mandelgren såg inga spår av bokstäver på språkbanden. Hans Peter Hedlund kunde inte finna några som helst tecken på att de någon gång haft en inskription. Av något skäl har donatorernas namn aldrig kommit på plats.

Kröningsscenen bevitnas förutom av donatorerna av ytterligare tre gestalter på vardera sidan. Två av dem är ljusbärande änglar och mellan dem står på vardera sidan en gestalt i helfigur något större än änglarna. Dessa figurer var de sämst bibehållna i väggfältet. Mandelgrens summariska teckning av den södra

Fig. 18. N. M. Mandelgren, förstudie (jfr fig. 16–17). Till vänster S:t Erik med sina attribut, ett avhugget huvud och ett svärd, bredvid en ängel. Till höger inskriptionen runt skrivarnas huvuden (fig. 13; s. 20). Folkliksarkivet, Lund.

N. M. Mandelgren, preparatory drawing (as in figs. 16–17). To the left, St. Eric with his attributes, a severed head and a sword, beside him stands an angel. To the right, the inscription encircling the scribes (cf. fig. 13).

Fig. 19. Detalj av västra korväggen (fig. 8), med Erik den helige och hans attribut. Till höger om honom en ängel. Efter Hedlund 2007. Jfr fig. 20.

Detail of the west wall of the choir (see fig. 8), the same scene as in fig. 20: St. Eric and his attributes.

figuren återger ett svepande dräktfall och ett huvud utan preciserade drag. I en detaljteckning kan man se att gestalten som attribut vid sina fötter har ett avhugget krönt huvud och ett svärd (fig. 18). Dessa detaljer var tydliga ännu

Fig. 20. Västra korväggen efter konserveringen 1992, med Eriks den heliges gestalt svagt skönjbar t.v. om ängeln. Vid hans fötter det avhuggna, krönte huvudet och det därunder liggande svärdet. Foto H. P. Hedlund, ATA.

The west wall of the choir after the conservation in 1992. The figure of St. Eric (c. 1125–1160) is barely visible to the left of the angel. At his feet the crowned, severed head and the sword.

vid Hans Peter Hedlunds konservering (fig. 19–20). De talar för att den som återgavs här var Erik den helige (ca 1125–1160). Hans placering rakt ovanför Saint Denis, Frankrikes likaledes halshuggna nationalhelgon är knappast en tillfällighet.

Erik den helige som samlande symbolisk gestalt för den idé om riksenighet som Skarafördragen ger uttryck för har stöd i tiden, men vem skulle vid sidan om honom bland de himmelska skarorna vara rimlig att appellera till?

Den högresta gestalten i norr återges av Mandelgren som krönt. Några attribut utöver kronan syns inte. Dräkten är också här endast återgiven som veckrik och svepande. Vid Hans Peter Hedlunds konservering återstod ingenting av figurens mittparti. Huvudet med kronan var alltså skönjbart omgivet av konturen av en gloria. Gestalten står rakt ovanför de livligt gestikulerande historiska personerna i det som ovan tolkats som en lojalitetsförklaring till den blivande kung Magnus Eriksson.

Kan de tydligt pekande fingrarna indikera någonting mer än en allmän hänvisning till högre makter? Kunde någon ovan där ha ett speciellt intresse i Skaraöverenskommelsen?

De heliga hertigarna Erik och Valdemar

Det svar som inställer sig är att den närmaste intressenten är hertig Erik, Magnus far. Det är konsekvenserna av hans förtida död som mynnat ut i 1322/1323 års fördrag. Att i bild återge den avdöde Erik med krona vore berättigat men en gloria talar om speciella villkor i den hinsides tillvaron. Hur såg man på hertig Erik under tiden närmast efter hans frånfälle? I *Matts Kettilmundssons tid I–II* (1953–54) spårar Bjarne Beckman en begynnande kult av hertigarna i Stockholm där de gravlagts i Storkyrkan. En latinsk sorgesång cirkulerar i vilken hertigarna omnämns i formuleringar som eljest företrädesvis används om helgon. I november 1322 kungör domkapitlet i Uppsala att man mottagit hertig Eriks lik i deposition.¹⁹ Bjarne Beckman tolkar detta som en blyxtaktion från ärkebiskopens och rådets sida för att ta kontrollen över en utveckling som skulle kunna få oönskade politiska konsekvenser.

Som en exkurs som vuxit sig för stor för att rymmas i notapparaten till Sveriges kyrkans Uppsalasvit publicerade Christian Lovén och Herman Bengtsson 2011 i *Historisk Tidskrift* en uppsats med titeln ”De heliga hertigarna Erik och Valdemar” där de med utgångspunkt i domkapitlets brev presenterar och

analyserar en serie dokument med anknytning till den vidare utvecklingen i hertigärendet. Lovén och Bengtsson menar i motsats till Beckman att förflyttningen snarare vittnar om att man i Uppsala sett möjliga positiva följder av en kult av hertig Erik i form av en ökad prestige för Magnus Eriksson och därtill vallfartsinkomster för domkyrkokassan.²⁰ Att uppbrottet från Storkyrkan var brådstörtat styrks dock av det faktum att man på 1600-talet där fann de påkostade textilierna från den första gravläggningen kvarlämnade. 1322 års skrivelse lämnar frågan om kvarlevornas slutliga placering öppen och mynnar ut i vad Lovén och Bengtsson kallar en ”efterlysning” av andra intressenter. Närmast till hands ligger att se maningen riktad till hertiginnan Ingeborg, kanske i konstellation med domkapitlet i Skara eller något av de kloster som doterats i hertigarnas testamente.

Ingeborg har dock uppenbarligen funnit Uppsala vara den lämpligaste slutgiltiga viloplatsen för Erik. En i Uppsala domkyrkas register av en 1400-talshand införd notis – en kopia av en äldre handling som daterats till 1344 – om en gåva från ”ducissa Ingeburgis” omfattande en uppsättning altarkärl och övriga *paramenta* indikerar en altarstiftelse av hög dignitet. Bland gåvorna registreras *duo panni de papauere ad ponendum super sepulcrum* (två dyrbara gravtäckten) *in sollempnitatibus* (att lägga på gravnen vid festdagar) och sex baldakiner *pro feriis* (för helgdagar).²¹ Ordvalet tecknar entydigt skapandet av en kultmiljö.

Lovén och Bengtsson menar att bristen på andra belägg visar att någon kult aldrig tog fart och att minnet av de heliga hertigarna bleknat i skuggan av Erik den helige. Att en kult av hertigarna i någon form pågått ännu in på 1400-talet framgår dock av en harmsen kommentar hos Ericus Olai som, i sin *Chronaca Regni Gothorum* (ca 1475), finner helgonryktet oförtjänt mot bakgrund av de olyckor hertigarna i sin tid ådrog landet.²² Reformationstidens förändringar i det dagliga kultlivet ledde till att helgonkult och själamässor upphörde. När hertigarna omnämns senare är det i redogörelser av profanhistorisk karaktär. Vad hände under kommande tider med de fysiska lämningarna av hertigarna och vad hände med altarstiftelsens alla dyrbarheter?

Sveriges kyrkors totalinventering av allt som genom tiderna skrivits om Uppsala domkyrka bragte i dagen en notis hos en 1700-talsskribent, rådmannen och kyrkvärden Carl Gustav Frediani, som var ögonvittne till uppröjningen efter 1702 års brand.²³ Under två stora kalkhällar utan inskription fann man under golvet i koret ett gravrum innehållande två läderklädda kistor. Läderkläd-

seln var dekorerad med inpräglade guldkronor. Kistorna var så illa farna att de föll sönder och någon mera ingående rapport om dem och deras innehåll kom uppenbarligen aldrig till stånd trots att Frediani var på det klara med vad det var man hade funnit. Fram till 1702 års brand vilade alltså hertigarna ostörda i närheten av domkyrkans högaltare och då också i närheten av relikerna av Erik den helige som hertig Erik såg sig stå i speciell förbindelse med som anfader och namnhelgon. Han hade den 4 maj 1303 låtit öppna Erik den heliges skrin. Vid detta tillfälle fick han behålla en relik, ett fingerben.²⁴ Om vad som hände med hertigarnas kvarlevor 1702 lämnar Frediani inga upplysningar.

Av alla de dyrbara altargåvorna i guld och silver, av gravtäckten, baldakiner och dyrbara mässkläder har ingenting kunnat beläggas. Det finns dock ett objekt i Uppsala domkyrkas textilkammare som jag menar bör kunna avläsas som ett spår av utrustningen för mässorna vid hertigarnas grav, ett *manipulum* med

Fig. 21. Broderat manipulum i Uppsala domkyrkas textilsamling. Framställda är fyra klerikala gestalter och två i förnäm världslig klädsel, krönta och med varsin liljespira i handen. 1300-talets början. Efter SvK vol. 231, 2010.

Embroidered manipule, in the textile collection of Uppsala Cathedral. Depicted are four clerics and two worldly men, both finely clothed, crowned, and holding a spire. Early 14th century.

engelska stilkaraktäristika av textilhistorikerna daterat till tidigt 1300-tal (fig. 21). Det utsökt broderade bandet visar sex manliga gestalter, varav fyra i andlig klädsel och två i världslig. De två unga männen i världslig klädsel återges med små individuella variationer i gråverksfodrade mantlar, krönta och med en smal liljespira i handen. Signalementet stämmer övertygande på hertigarna sådana de kunde beskrivas vid en beställning hos en engelsk broderiverkstad.

Lovén och Bengtsson menar att det inte finns belägg för någon hertigkult på annan plats än i Uppsala men helt utan indikationer står vi inte. I ett brev av den 16 mars 1350²⁵ inrättas ett dekanat i Skara domkyrka på begäran av kung Magnus Eriksson. Av brevet framgår att det i domkyrkan sedan tidigare finns ett altare till hans fars själ med ett därtill knutet prebende. Till detta prebende, till vilket tidigare också lagts en gård i Daretorp, lägger kungen nu en del av Hammarö. Prebendet graderas alltså upp till ett dekanat och till detta lägger biskopen också inkomsterna från Valstad socken. Den dekan som innehar dekanatet skall ansvara för att det varje vecka hålls fyra mässor inför hertig Eriks altare. Ett så tätt gudstjänstliv ligger utanför det ordinära. Spår av en kult av Erik kan alltså beläggas också i Skarastiftet. En återgivning av Erik med gloria i Södra Råda är i 1323 års kontext inte orimlig. Hertiginnan Ingeborg residerade under åren närmast efter Eriks död 1318 periodvis på Axvall, borgen vid Skara som ingick i hennes morgongåva. Det altare vars dignitet höjs i 1350 års brev kan ha tillkommit under denna tid. Skara domkyrka blev under senare delen av 1300-talet illa härjad, och några fysiska spår av ett altare till hertig Erik står inte att finna. Av Magnus Erikssons och drottning Blankas testamente (daterat den 1 maj 1346)²⁶ framgår att det i likhet med vad som var fallet i Uppsala och Skara också i Linköpings domkyrka fanns ett altare till Eriks och Valdemars själar.

Södra Råda år 1323

Om årtalet 1323 öppnar för den ovan redovisade läsningen av motiven på korväggen återstår frågan om varför just Södra Råda blev platsen för de unika målningarna. Södra Råda ligger i Amne härad, ett gränsområde som tidvis räknats till Värmland, tidvis till Västergötland. Under vissa perioder har Amne härad inräknats i Visnums härad. De medeltida diplom i vilka området med sitt namn efter Amne – vattendraget som förenar sjön Skagern med Väneren och som idag kallas Gullspångsälven – nämns, handlar till stor del om fisket i älven och den del av Väneren som ligger utanför älvens mynning. I *De värmländska*

medeltidsbrevnen, utgivna av Halvar Nilsson 1957, utgör hävdandet av fiskerättigheter ett återkommande inslag. Det framgår av diplomerna att Varnhems kloster redan 1249 haft fiskerättigheter och någon form av markinnehav (*colonia*) i Amn (området vid älvmyningen).²⁷ Rättigheterna bevakas och bestrids i en serie handlingar där även världsliga intressenter skymtar, dock utan namn.²⁸ En namngiven världslig markinnehavare syns första gången 1307 vid arvsskiftet efter Ingeborg Ulfsdotter som har barn i två giften, det första med Knut Mattsson Lejonbjälke, lagman i Närke och kung Birgers Magnussons drots (död 1289), det andra med Abjörn Sixtensson, hertigarnas drots.²⁹ Ett gods Aaros in Vermlandia skiftas till avkomman i det senare äktenskapet. I tre brev från 1386, 1397 och 1413 omnämns ett gods Litla Aaros (indikerande förekomsten av ett större Aaros) respektive en gård i Agn vid Agneholm. Brevet av den 26 juni 1413 ser Halvar Nilsson som belägg för ett storgods Åräs som också hade andel i fisket i Amn och anknytning till borgen.³⁰

Under senare delen av 1300-talet hade alltså en borg anlagts i Amn för att kunna kontrollera den strategiskt viktiga passagen över Amne. En bro över älven, Agna bro, omtalas i en dramatisk episod i Erikskrönikan.³¹

Händelsen utspelas under 1304 års konflikt mellan kung Birger Magnusson och hans bröder, hertigarna Erik och Valdemar. Kung Birger har låtit riva Agna bro och har förlagt en vaktstyrka till Amn för att hindra kommunikationerna mellan Värmland, som är i hertigarnas händer och Västergötland, där de också har anhängare. Kungen själv finns i Närke. Han skall senare kalla samman styrkor vid Agna bro för att ge sig in i Värmland. Hertig Erik som uppehåller sig i Dalsland kallar till sig Matts Kettilmundsson, som redan tidigare i Erikskrönikan – i en episod som utspelar sig vid Neva på gränsen mot Ryssland – utmärkt sig som en ung, ridderlig våghals: ”see huar her matius är/Ok biid han hiit til mik gaa/jak sigher honom huar han ma äwintyr faa.”³² Matts antar utmaningen och drar samman en insatsstyrka ur Eriks och Valdemars entourage. I en riskfylld nattlig räd tar sig gruppen i oktobermörker över älven, som efter Klarälven än idag är Vänerens största tillflöde och vid mynningen levererar en volym på 60 kubikmeter i sekunden. Oktoberflödet 1304 krävde ett liv. De återstående i gruppen överfaller och tillfångatar åtta av motståndarsidans riddare och drar sig tillbaka med ett rikt byte.

Ett angrepp av detta slag kräver lokalkännedom. Militärt fick händelsen inte någon betydelse, men för kung Birger innebar den självfallet en prestigeförlust.

Den förstärkte bilden av Eriksanhängarna som en grupp av dådkraftiga unga män präglade av riddardikternas ideal. Som episoden skildras av krönikören ger den vid handen att hans sagesman varit någon av dem som var med. Närmast till hands ligger Matts Kettilmundsson själv.

Erikskrönikan

Diskussionen om Erikskrönikan, om dess initiativtagare, dess syfte, dess tillkomsttid och dess författare bildar ett rikt och mångfacetterat forskningsfält. Det senaste stora inlägget gjordes 2010 av Bengt R. Jonsson i *Erikskrönikans diktare – ett försök till identifiering*. Jonsson summerar den tidigare forskningen och menar sig till sist efter grundlig prövning av alla data i ärendet kunna fastlägga Birger Persson, lagman i Uppland och den heliga Birgittas far, som huvudinitiativtagare till krönikan och hertigarnas *secretarius* Tyrgils Kristineson som handen som förde pennan. Tillkomsttiden förlägger Jonsson till åren 1324–1326.³³ Identifieringen av författaren har stärkts konkret av Per-Axel Wiktorsson som, i en artikel i *Fornvännen* 2011, i en grafologisk analys av en serie brev kunde göra Tyrgils synlig i rollen som sekreterare hos hertigarna och senare hos hertiginnan Ingeborg.³⁴ Att han ännu 1321 uppträder i ett diplomatiskt uppdrag för henne belägger honom som tillhörig den tätare hertigkretsen.

Bengt R. Jonsson avfärdar en serie tidigare förslag både vad gäller initiativtagare och författare till Erikskrönikan. Att Matts Kettilmundsson, som Bjarne Beckman menade,³⁵ skulle vara initiativtagare till krönikan avvisar han med karaktäristiken att Matts bara var ”en duktig knekt som av de speciella omständigheternas makt fördes fram till en politisk position han inte var vuxen”.³⁶ Han var dock en viktig informant. Att någon form av annaler, en drotskrönika, förd av Abjörn Sixtensson – som Jonsson i ett sällsynt skarpt omdöme betecknar som kanske hertigarnas ”onda genius”³⁷ – skulle ligga till grund för den tidigare delen av krönikan håller han inte för troligt. De nära relationerna mellan Abjörn och Matts går inte, som Beckman hävdar, tillbaka på ett äktenskap mellan Matts och en dotter till Abjörn ”som förmodligen aldrig ägt rum” – detta dock en något mindre oreserverad hållning än den som Hans Gillingstam och Filip Liljeholm intog i den skriftväxling som uppstod efter Gillingstams recension av Beckmans arbete. Stridsröken efter den ligger tydligen alltså så tät att Beckmans ursinniga genmäle inte förekommer i Jonssons litteraturförteckning.³⁸ Att Beckman har pekat på att krönikans framställning förutsätter till-

gång till skrivelser ur det hertiglga kansliet stärker dock, menar Jonsson, hans egen argumentation för Tyrgils Kristineson som författare. Att Matts Kettilmundsson hade en nära relation till Abjörn Sixtensson framgår dock inte minst av att han framträder som testamentsexekutor och förmyndare för Abjörns omyndiga söner efter drotsens död 1310.³⁹

Initiativtagaren till krönikan måste självfallet sökas inom den inre kretsen av erikstrogn. Att den som mer än någon annan förblev hertig Eriks, och efter dennes död hans spåde sons vapendragare, var Matts Kettilmundsson, det medger även Bengt R. Jonsson. Det är enligt krönikan han som i sin roll som drots vid Mora sten den 8 juli 1319 med kvardröjande bitterhet summerar kung Birgers agerande och får församlingen att anta Magnus Eriksson som kung. Inleder valprocessen gör dock ”En riker herra, en dughande man” som erinrar de närvarande om platsens traditioner vid kungaval. Denne anonyme förste talare har i forskningen samstämmigt identifierats som Birger Persson, Upplands lagman. Jonsson ser i honom också initiativtagaren till Erikskrönikan och karaktäriserar honom som ”Ingeborgs erfarne, lagkloke, taktiskt begåvade och besinningsfulle rådgivare”, detta i motsats till Matts Kettilmundsson som kommit henne till hjälp för att i ridderlig anda rädda ”a damsel in distress”.⁴⁰ Birger Perssons namn nämns aldrig i krönikan i den form den traderats till oss. Matts Kettilmundsson tituleras vid kungavalet utan namns nämnande som ”drotzetin”. Han hade valts till rikets drots vid ett rådsmöte i Skara vid midsommartid. Vid detta tillfälle kallar krönikören honom ”herra Matius”, en benämning som balanserar mellan en viss distans och en viss familiaritet. Tonläget skulle vara naturligt för någon som rört sig i den trängre kretsen kring hertig Erik såsom Tyrgils Kristineson i sin sekreterarroll.

Att det i några episoder, som den vid Agna bro, glimtar ett personligt tilltal mellan Erik och Matts är ovedersägligt. De måste ha känt varandra väl, kanske redan sedan tidigt i livet. De bör ha varit i det närmaste jämnåriga, Erik född 1282 eller något av åren däromkring, Matts enligt Beckman inte före 1280 men inte heller väsentligt senare. Han överlever sin furste med åtta år och dör den 11 maj 1326 efter endast två år som ”*capitaneus Finlandiae*” – Finlands hövitsman – ett för Matts nykreerat ämbete. Han efterlämnar ett utförligt testamente, föreliggande endast i en samtida kopia som utelämnar en traditionell ingress, som har någon lakun och som närmast framtonar som ett arbetsunderlag för de utsedda exekutorerna.⁴¹

Testamentet visar att Matts Kettilmundsson vid sitt frånfälle var en mycket rik man. Den del av rikedom som består av 240 hermelinsskinn, 320 mårds- skinn och 12.720 gråverk som med fin kalibrering fördelas över en rad mot- tagare, har han kunnat bygga upp under sina två år i det nya ämbetet, men den övriga behållningen i dödsboet måste till största delen ha byggts upp tidigare. Under sin tillvaro som kapabel ”knekt” måste han ha utvecklat ett visst affärs- sinne och en smak för det goda livet. Rikligt med husgeråd i ädelmetall och där- till konstföremål som en elfenbenstavla som testamenteras till dominikanerna i Västerås hos vilka han utser sin gravplats och en ”*tabulam magnam*” som går till domkyrkan i Åbo tecknar en elegant miljö i Åbo slott. Avflyttningen dit verkar ha varit definitiv. Till skillnad mot skildringarna av stora festligheter i krönikan som ofta beskylls för att överdriva praktiken förtecknas i testamentet dyrbarheterna bokföringsmässigt. Att som Filip Liljeholm utan vidare bevis- föring avfärda testamentet som något som aldrig skulle kunna komma till verk- ställande är märkligt.⁴² Efter år av umgänge med lagkloka – då inte minst Birger Persson – skulle det förvåna om Matts Kettilmundsson avfattat en handling som inte var korrekt i juridiskt avseende. Förordnandena av markegendom lä- ter sig i vissa fall följas. Av skinn och ädelmetall finns naturligt nog ingenting beläggbart kvar. Dominikanerklostret i Västerås har grävts ut men några spår efter en gravläggning av Matts i enlighet med testamentets bestämmelser har inte kunnat påvisas.

Tidsramen för Erikskrönikans tillkomst sätter Jonsson till åren mellan 1324 och 1326, alltså de år då Matts Kettilmundsson residerar i Åbo. Mycket talar för att den var tänkt att fungera som en kungaspegel, en text avsedd att göra en tillträdande konung medveten både om den tradition han träder in i och det ansvar som påläggs honom. I Magnus Erikssons fall skulle texten också kun- na tjäna som en karaktärsteckning av den far han inte kan ha haft några egna minnen av. Verket nådde av allt att döma aldrig sin adressat. Någon original- handskrift har aldrig påträffats. Skillnaderna mellan de befintliga 1400-tals- kopiorna och dessas proveniens utgör ett eget forskningsområde som Jonsson i den senare delen av sitt arbete ger en fyllig redovisning av. Hans summering av frågorna kring krönikans författare dämpar i någon mån hans hårda kritik av Bjarne Beckmans arbete.⁴³ Frågorna kring vad som hände med Tyrgils manu- skript åren efter 1326 lämnar han obesvarade. Vad gjorde att Erikskrönikan som ju ändå var ett storslaget projekt försvann ur sikte?

Kanske skall man pröva den enklaste förklaringen först: de enligt Jonsson två mest drivande aktörerna i frågan om krönikans tillkomst dog båda med bara ett knappt års mellanrum, Matts Kettilmundsson den 11 maj 1326, Birger Persson den 3 april 1327. Hertiginnan Ingeborg ingick 1327 äktenskap med Knut Porse. Paret betraktades från rådets sida ännu med skepsis och varje som helst propå från deras sida kunde påräkna mothugg. Att ett arbete av någon som, som Tyr- gils Kristineson, rörde sig inom Ingeborgs sfär, skulle granskas i särskild ordning och kanske befinnas inte vara i överensstämmelse med den bild av skeendena som rådet ville upprätthålla, är inte förvånande. Kanske fanns det bland rådets medlemmar de som betraktade Matts Kettilmundssons förflyttning till en post utanför den centrala kretsen med tillfredsställelse och inte gärna påmindes om hans avgörande roll i händelserna som ledde till kungavalet.

Slakten, jorden och testamentet

I sitt sent ingångna äktenskap med den tyskättade Aleydis hade Matts Ket- tilmundsson ingen avkomma. Aleydis kom inte ur någon familj med tunga anor och kunde inte driva någon egen agenda. De som en gång ingick i her- tigt Eriks grupp av unga äventyrare hade blivit män i staten med egna karriärer att bevaka. Fem av dem – Hakvin Läma, Magnus Nilsson, Erengisle och Karl Näskonungssöner och Greger Magnusson – utnämner Matts Kettilmundsson till testamentsexekutorer. De lyfter alla arv efter honom. Det gör också Nils Abjörnsson för vilken Matts agerat som förmyndare. Något som förvånar är att Ulf Abjörnsson inte nämns i testamentet. Nils skulle enligt Beckman vara barn till Abjörn Sixtensson i ett första äktenskap som föregått det med Ingeborg Ulfsdotter och som också skulle ha resulterat i en dotter som Beckman ser som Matts tidigt (kanske i barnsäng) bortgångna hustru, mor till den dotter Ingrid som nämns i Matts testamente. Nils och Ulf skulle alltså bara vara halvbröder. Till Ulf skulle Matts inte ha någon så nära relation som till Nils, som enligt Beckmans härledning alltså skulle vara hans sväger.⁴⁴

Den häftiga debatt som denna genealogiska härledning ledde till lämnar jag här åt sidan. Matts Kettilmundsson hade andra skäl att ihågkomma Ulf Abjörnsson än blodsband. Han förvaltade under någon tid Abjörnsättlingar- nas arv, såväl morsarvet från Ingeborg Ulfsdotter (död 1307) som arvet efter Abjörn Sixtensson (död 1310). Båda sönerna framträder som rättskapabla i handlingar från 1317. Den 14 oktober 1318 säljer Ulf Abjörnsson en betydande

del av arvet efter Ingeborg till Knut Magnusson, lagman i Västergötland för 1000 mark, en summa som med största sannolikhet satsades på förberedelserna för det fälttåg mot Danmark som kulminerade i striden vid Mjölkalånga. Aaros in Wermlandia ingår inte i det som säljs.⁴⁵ Vem som disponerar över godset 1323 är oklart men under några år mellan 1310 och 1317 har det ingått i Abjörnsättlingarnas arv och förvaltats av Matts Kettilmundsson. För honom har området kring Amn rimligtvis haft en speciell betydelse. Hans insats vid Agna bro – bara några kilometer från Södra Råda – vittnar om att trakten var välbekant för honom. Hertig Eriks tillit till att Matts skulle kunna bli framgångsrik i sitt ”äwintyr” talar också för att Matts var hemma på trakten.

Den enklaste förklaringen skulle naturligtvis vara om någon av de jordegendomar som fördelas i testamentet kunde beläggas i Amne härad men Bjarne Beckman har inte kunnat påvisa något sådant. Det har tagits för givet att Matts Kettilmundssons far, känd endast från ett enda dokument⁴⁶ varit upplänning men Matts Kettilmundssons huvudegendom i Uppland, det Aspö som i testamentet går till hustrun Aleydis, framtonar inte som ärvt fädernegods. Flera av de släktingar som doteras i testamentet är västgötar. Matts kan också testamentera en större västgötagård till Skara domkyrka. Han väljer dock dominikanerklostret i Västerås som sin sista viloplats och i trakterna av Västerås finns enligt Beckman en grupp egendom som skulle kunna utgöra fädernearv. Kettilmund skulle då ha varit något västligare orienterad än till det egentliga Uppland.

På mödernet tillhörde Matts Kettilmundsson Gregerssönerna, ättlingarna till Birger Jarls oäkta son Gregers (död 1276). De hade under 1200-talets senare del byggt upp ett ansenligt godsinnhav i Uppland och Västmanland. I Västmanland uppträder de också som lagmän. Som huvudgård framträder i Västmanland Grönö, 20 kilometer öster om det Dävö där Magnus Ladulås söner växte upp. Också Ängsö ägdes under åren 1272–1307 av Gregerssönerna men kom efter ett ägobyte, som ledde till en långvarig tvist som fick sin lösning först 1310, att tillfalla Abjörn Sixtensson som avled samma år. Under Abjörnsönernas omyndighetsår har alltså även Ängsö förvaltats av Matts Kettilmundsson. Han hade också egna intressen att bevaka i närområdet kring Ängsö.

Som särskilt gynnade bland testamentets kyrkliga arvtagare framträder vid sidan av dominikanerna i Västerås, hos vilka Matts alltså väljer sin gravplats, cisterciensernunnorna i Vårfruberga (ca 10 kilometer söder om Ängsö). Matts följer härvidlag ett mönster som Catharina Andersson i sin avhandling *Klos-*

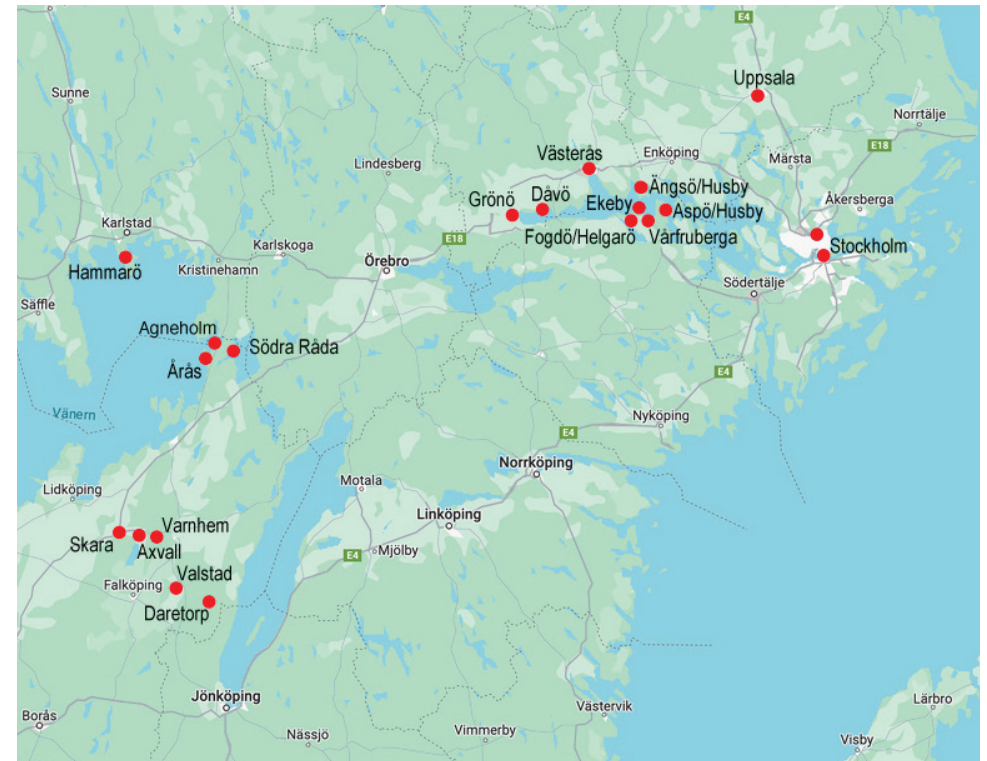

Fig. 22. Platser och orter nämnda i texten är markerade med röda punkter. Bearb. L. Berggren.
Places and towns mentioned in the text are marked with red dots.

ter och aristokrati. Nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt (2006) studerat. Adliga familjer valde med början redan under 1100-talet gärna att gynna ett särskilt kvinnokloster. En sådan förbindelse kunde sträcka sig över flera generationer och innebar att familjemedlemmar inträdde i klostret endera redan som unga eller senare i livet som änkor. Vid inträdet överlämnas en gåva till klostret i form av jord. Catharina Andersson har utifrån det bevarade diplomaterialet kartlagt och värdeberäknat sådana donationer under perioden fram till 1350.

Vårfruberga omnämns i Matts Kettilmundssons testamente i en formulering som hänvisar till en tidigare överenskommelse. Från denna finns bevarat ett originaldokument daterat den 20 augusti 1321 (fig. 23).⁴⁷ Bjarne Beckman tolkar

Fig. 23. Originaldokument dat. 20 augusti 1321 med Matts Kettilmundssons sigill. SDHK 3108 (DS 2314): "Mathias Kettilmundsson förklarar att gården Husaby Aspö, som han för sin livstid fått sig upplåten av abbedissan och konventet i Vårfruberga kloster, skall efter hans död utan någon arvinges anspråk till klostret återställas, jämte 100 mark, vilka han nu dit testamenterar. Biskop Styrbjörn i Strängnäs samt utfärdaren beseglar." Riksarkivet, Stockholm.

The original document, dated 20 August 1321, where Mathias (Matts) Kettilmundsson declares that a certain estate, the use of which has been granted him during his lifetime, after his death shall be returned to Vårfruberga Abbey (11 km north-west of Strängnäs), and that no other heir can claim it. The wording implies that he has donated the same estate to the convent, to which his daughter Ingrid in all probability had been given.

diplomet som att Matts köpt Husby-Aspö (ca 15 km norr om Strängnäs, på Aspö) av klostret men *de facto* är brevet inte en köpehandling. Vad som framgår av ordalydelsen är att klostret tillerkänt Matts rätten att under sin livstid bruka en egendom som vid hans död skall återgå till klostret utan att någon arvinge till honom kan ställa anspråk på den. Förutsättningen för en sådan formulering är att Matts skänkt Husby-Aspö till klostret. Det rör sig alltså om ett förtida testamenteriskt förordnande. Egendomen ligger inom ett område där Matts själv och Gregerссönerna framträder som innehavare av flera andra enheter. Bjarne Beckman har beräknat värdet på Husby-Aspöenheden till 10 öresland. Till jord-egendomen läggs också en penninggåva om 100 mark. Gåvorna betecknas ut-

tryckligen som testamenteriska och i det egentliga testamentet erinras alltså helt korrekt om den tidigare överenskommelsen.

Catharina Andersson kan påvisa ett antal fall där donatorer villkorar sina gåvor av jord till kloster så att de först vid donators död fullt ut tillfaller den dotrade enheten⁴⁸ och också ett där en far arrenderar en egendom som hans dotter skänkt till det kloster hon ingått i.⁴⁹ Att Matts Kettilmundsson kan fortsätta att bruka Husby-Aspö är alltså inte unikt. Det av Bjarne Beckman framräknade värdet på enheten stämmer väl överens med det av Catharina Anderssons framräknade medianvärdet på högadelns markdonationer vid döttrars ingivande i kloster, ett markland och ett öresland.

Matts har en dotter, Ingrid. Hennes förekomst först på en blygsam artondeplats i testamentet hör till de fakta som fått Filip Liljeholm att förklara henne som "naturligtvis oäkta dotter" eljest skulle hon framträtt som huvudarvinge eller åtminstone ha gett tillstånd till andra donationer.⁵⁰ Om hon vore klostergiven skulle saken förhålla sig annorlunda. Utan att här gå in på frågan om vem som var hennes mor kan konstateras att hon var erkänd och att Matts såg henne som berättigad att ta arv.

Om det är dotterns inträde i Vårfruberga som föranleder 1321 års donation ger hennes förekomst som arvtagare i det egentliga testamentet upphov till frågor om klostergivna personers arvsrätt. Christina Andersson kan påvisa att föreställningen om att man som klostergiven inte kan ta arv inte håller streck. Hon kan konstatera att fattigdomslöftet åsidosattes i så motto att klostergivna kunde behålla avkastningen av ärvd jord, ibland till och med för egen konsumtion. Det förekommer tvister där ätter velat återföra donerad jord till släkten men i regel förefaller det som om donerad jord stannar i klostrens ägo.

Ingrid står enligt testamentet till att arva två enheter, Vädla och Ekeby, som omnämns på ett sådant sätt att de förefaller att vara varandra närbelägna. Bjarne Beckman finner flera områden där konstellationen förekommer. Som han förutsätter att dotterns arvslott måste ha ett ansenligt värde stannar han för två enheter som idag ligger inom Stockholms stad och som redan på 1300-talet skulle ha haft en stor ekonomisk potential. Därvid lämnar han den konstellation Vädla-Ekeby som han påvisat i Fogdö-Helgarö i granskapet av Vårfruberga obeaktad. Om Ingrid ingått i Vårfruberga skulle alltså hennes arvegods i förlängningen tillfalla klostret. Tillsammans med Husby-Aspö skulle de ha bildat en väsentlig enhet för Vårfrubergas försörjning med den stora fördelen

av att ligga i klostrets omedelbara närhet. För Matts Kettilmundsson själv var det viktigt att kunna fortsätta att bruka Husby-Aspö i stordrift tillsammans med Vädla-Ekeby. Att i 1326 års testamente skänka Vädla-Ekeby till Ingrid var en garanti för hennes fortsatta goda livsvillkor i klostret. Matts sörjde på detta vis för hennes framtid på ett sätt som talar tydligt om ansvar för och kärlek till en moderlös dotter.

Summa summarum

År 1321 var Matts Kettilmundsson ännu ensamstående med Ingrid som enda nära blodsförvant. Han fick inga flera ättlingar. År 1323 trodde han sig ha dragit till att skapa en stabilitet i förhållandena mellan de olika fraktionerna i förmyndarrådet och i förhållandet till Magnus Erikssons mor. Hertiginnan Ingeborg förekommer inte i testamentet, en tydlig markering av att hans lojalitet nu helt överflyttats till den unge Magnus Eriksson. Själv stod han inför en ny uppgift som *capitaneus Finlandiae* och skulle börja en ny fas i sitt liv. En dokumentation i bild av de viktiga överenskommelser som ingåtts i Skara, och som måste ses som något av ett politiskt testamente, lät han då måla i koret i Södra Råda. Kyrkan låg närmast det Årås (ca 5 km västerut) som var den enhet som behölls när Ulf Abjörnsson försälde sitt morsarv. Egendomen måste ha haft en speciell betydelse. Kanske var det på Årås Abjörnssonerna växte upp under Matts Kettilmundssons förmyndarskap. För Matts själv var området kring Årås platsen för ett ungdomligt stordåd.

Också på ett personligt plan finns i målningarna testamentariska hänvisningar. Korväggens donatorspar är en vuxen man, Matts, medan den mindre gestalten mot norr är ett barn, en flicka med fritt fallande hår, den Ingrid som överlämnats till nunnorna i Vårfruberga. Att en så stor del av korets målningar berättar om Maria, vår fru, är rimligt i tiden men samtidigt en adressanvisning till Ingrid, som i scenen med Marias himmelfärd återkommer som adorant (fig. 7). Kanske hann han se måleriarbetet pågå innan han lämnade Sverige. Att arbetet med Erikskrönikan pågick visste han säkert.

Kormålningarna i Södra Råda bör alltså läsas som ett bokslut. Matts Kettilmundsson är på väg mot en ny tillvaro i Finland, ett nytt uppdrag och ett nytt äktenskap. Rimligen kan han ett kort ögonblick ha upplevt att han lämnar affärerna i Sverige i god ordning. Några och fyrtio år gammal bör han ha kunnat blicka framåt med en viss förväntan. Vad han inte anade var hur kort hans tid

i Finland skulle bli, att konflikten med Ingeborg och Knut Porse skulle blossa upp igen, att han själv skulle komma på kontrakurs med rådet, att det inom rådet fanns de som med tillfredsställelse såg honom försvinna från den centrala politiska scenen, och att han själv skulle vara död inom tre år. Att hans och Ingrids namn inte skulle komma på plats på språkbanden i Södra Råda kan han inte heller ha föreställt sig.

Våren 2002, några månader efter branden i Södra Råda, hörde jag alltså Nathalie Zeamon Davies tala om nödvändigheten av att lyssna på ekona i historien. Det som slagit mig vid försöken att ta reda på vad det borde ha stått på språkbanden är hur tyst det blev efter Matts. Bjarne Beckman ägnar ett långt kapitel åt testamentets bestämmelser, men egentligen är det märkligt få av dem som kan spåras upp som fullföljda. Det finns ingenting i rapporten från utgrävningen av franciskanerkyrkan i Västerås som vittnar om en begravning där. Änkan Aleydis försvinner snabbt ur diplomerna efter en rad litet dunkla markaffärer. Också hennes bröder som i testamentet blir rikt doterade förblir ospårbara.

Mest märklig är den tystnad som lägger sig över Erikskrönikan. Matts insatser i händelserna i brödrastriderna och vid utseendet av Magnus Eriksson till tronarvinge blir tagna bort ur historien. Ett ögonblick snuddar tanken vid att hans fysiska frånfalle kanske inte var naturligt – blev hans agerande i Finland för mycket för rådet?⁵¹ De isländska källor som anger att Knut Porse, som 1327 ingick äktenskap med Ingeborg, blev förgiftad vid ett besök i Köpenhamn⁵² har ingenting liknande att säga om Matts frånfalle. Det omsorgsfulla testamentet tyder ju också på att han kan ha känt att hans tid var på väg att rinna ut.

Tystnaden känns ändå märkligt tät – rådet har lagt locket på. Det finns ingenstans ett ord om begravningen av *capitaneus Finlandiae* som ändå vid sitt frånfalle var en svindlande rik man. Målarna i Södra Råda måste väl till sist när allt annat var färdigt ha ställt en sista fråga om vad som skulle skrivas på språkbanden i donatorernas händer. Jag misstänker att de fick till svar att fälten kunde lämnas tomma.

Nu finns det inga fysiska fält kvar att fylla i. Jag har, 700 år *post factum*, försökt göra troligt att det borde ha stått Matts Kettilmundsson och Ingrid Mattsdotter. *Dixi*.

Noter

- 1 Om kyrkan, se t.ex. Lindblom 1916, 104; Lagerlöf (Sveriges kyrkor) 1985, 202; Ullén 2000. Se även: <https://www.gu.se/forskning/sodra-rada-gamla-kyrka-och-sodrarada.se/>
- 2 Ahlstedt-Yrlid 2004, se spec. 494–500.
- 3 Södra Råda, den 11.7.2007.
- 4 Bonnier 2009, 109.
- 5 Bonnier 2009, 102.
- 6 Se bl.a. Almekvist & Melin 2017.
- 7 Åkestam 2022. Åkestam hänvisar till Hans Peter Hedlunds *Kormålningarna i Södra Råda gamla kyrka* (2007), men har uppenbarligen inte observerat varken hans referens till min text i *Signums kulturhistorias* medeltidsband eller Ann-Charlotte Bonniers avvisande av den.
- 8 Ahlstedt-Yrlid 2004, 498.
- 9 Se <https://www.ht.lu.se/en/research/honorary-doctors/honorary-doctors-at-the-faculty-of-humanities/>
- 10 Mandelgren 1862, pl. IX, X, XI, XII, XVII, XVIII, med tillhörande texter.
- 11 Lindblom 1916, 165–170.
- 12 Bumpus [ca 1908], faksimilutgåva 2020, 215 om målningarna: "...indeed, this church at Roda may be said to stand in the same relation to Swedish medieval wall decoration, as the Chapel of the Arena at Padua does to Italian; quite an epitome of sacred history is represented on its walls and roofs." Jfr Lindblom 1916, 170: "C'est également l'image de Notre Dame qui occupe la place prépondérante dans les peintures de cette exquise église de Råda, la 'Chapelle dell' Arena de la Suède' comme l'appelle M. Bumpus."
- 13 Lindblom 1916, 167.
- 14 Gabriel 1960.
- 15 Se även Ahlstedt-Yrlid 2007, 483–498.
- 16 Rosén 1939.
- 17 SDHK 3139, DS 2339: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/3139.pdf>
- 18 Mohlin 1944.
- 19 SDHK 3160, DS 2357: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/3160.pdf>
- 20 Lovén & Bengtsson 2011, 239f.
- 21 SDHK 4947, DS 3845: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/4947.pdf>
Se även Lovén & Bengtsson 2011, 228.
- 22 Ericus Olai, *Chronica*, 1, 1993, 109: "Et reputantur sancti, qui tantis malis guerrarum, homicidiorum, rapinarum ceterorumque innumerabilium malorum nullo jure sed sola sua superbia presterunt". Beckman 1953, 140.
- 23 Lovén & Bengtsson 2011, 229f, med hänvisning till Carl Gustav Frediani, *Uplands kyrkiors märckvärdigheter*, Uppsala u.å., s. 17f. Se även SvK vol. 232, 330.
- 24 DS 1395. Se även SvK vol. 227, 2010, 54.
- 25 SDHK 5937, DS 4546: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/5937.pdf>
- 26 SDHK 5307, DS 4069: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/5307.pdf>
- 27 DS 367.
- 28 DS 4089, DS 4340.
- 29 DS 1545. Se även Nilsson 1997, 24.
- 30 Nilsson 1997, 64 (SDHK 13065; 22 mars 1386), 76 (17 januari 1397), 87 (26 juli 1413).
- 31 *Erikskrönikan*, utg. Klemming 1865, 78–80 (vers 2 286–2 348).
- 32 *Erikskrönikan*, utg. Klemming 1865, 78 (vers 2287–2289).
- 33 Jonsson 2010. Jonssons argumentation för tillkomstår resulterar i tidsspännat 1324–26.
- 34 Wiktorsson 2011, 346f.
- 35 Beckman del II, 1954, 121f.
- 36 Jonsson 2010, 21.
- 37 Jonsson 2010, 194 n. 65.
- 38 Beckman 1957.
- 39 Beckman del I, 1953, 189ff.
- 40 Jonsson 2010, 92.
- 41 SDHK 3455, DS 2610: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/3455.pdf>
- 42 Se Beckman del II, 1954, 327 n. 57.
- 43 Jonsson 2010, 88–95.
- 44 Beckman del I, 1953, 189f.
- 45 Nilsson 1997, 27.
- 46 SDHK 1008, DS 618, dat. Östra Aros 21 september 1276: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/1008.pdf>
- 47 SDHK 3108, DS 2314: <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/3108.pdf>
- 48 Andersson 2006, 378; DS 4403, DS 804.
- 49 Andersson 2006, 277; DS 589.
- 50 Liljeholm 1958, 24 n. 4.
- 51 Matts ställning i förmyndarrådet var omstridd och senast i augusti 1324 sparkades han så att säga uppåt genom att utses till *capitaneus Finlandiae*, dvs hövitsman för den östra riksdelen (Åbo Domkyrkas Svartbok, 37). Om man därmed ansåg sig ha eliminerat ett inrikespolitiskt problem så stod man istället snart inför ett utrikespolitiskt. Två av hans män ska på Revals område ha mördat fyra män. De greps, fördes till Reval, dömdes till döden och avrättades, något som fick Matts att vidta en rad inte i dokumenten klart redovisade hämndåtgärder av drastisk karaktär. Över detta beklagade sig det revalska rådet i ett brev till drotsen Knut Jonsson, som i november 1325 svarade att han skulle försöka förmå Matts till en fredlig uppgörelse (*Sveriges traktater med främmande makter* 1 208.1). Denne tillhölls att inställa sina "förföljelser" till dess saken be-

handlats i rådet, något som uppenbarligen inte ledde till något resultat. Någon gång under våren 1326 sändes därför rådsmedlemmen Karl Näskungsson till Finland med uppdraget att lugna Matts och sluta fred med Reval. Den 8 maj kungör Näskungsson att Matts nu är benägen att ingå förlikning med Reval (*Sveriges traktater med främmande makter* 1 208.2). Strax därefter dör Matts, troligen den 11 maj (Sv. Dipl. II; D. Suec. II; D. Suec. IV. n. 2782), Näskungsson övertar hans roll som högste styresman i Finland och undertecknar som *Advocatus Finlandie* två proklamationer om tvistens biläggande daterade den 29 resp 31 maj (*Finlands medeltidsurkunder* 1.330; *Sveriges traktater med främmande makter* 1 208.2). Matts lägliga frånfälle och den totala tystnad som sedan lägrar sig över allt som har med honom att göra talar för att Näskungsson kom till Åbo utrustad med mycket långtgående befogenheter. Jfr Karl-Gustaf Grandinson, *Studier i hanseatisk-svensk historia, del I: Tiden till 1332*, diss. Uppsala 1884, 75, not 3.

- 52 Knut Porse, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/7350>, Svenskt biografiskt lexikon (artikel av Hans Gillingstam), hämtad 2023-12-22.

Källskrifter

- Diplomatarium Suecanum* (DS), Stockholm 1829–.
- Ericus Olai, *Chronica regni Gothorum* [ca 1471] 1–2, red. Ella Heuman & Jan Öberg. Studia Latina Stockholmiensia 35. Stockholm 1993–1995.
- Erikskrönikan*. Redigering, inledning och kommentar: Sven-Bertil Jansson. Stockholm: Tidens förlag, 1986.
- Svenska Medeltidens Rim-Krönikor. Första delen: Gamla eller Eriks-krönikan. Folkungarnes brödrastrider med en kort öfversigt af närmast föregående tid. 1229–1319*. Efter handskrifter utgifven af G. E. Klemming. Stockholm 1865.
- Svenskt Diplomatariums huvudkartotek* (SDHK). Se: <https://sok.riksarkivet.se/SDHK>

Litteratur

- Ahlstedt-Yrliid, Inger. "Monumentalmåleriet – medeltidens massmedium", *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, red. Jakob Christensson, 465–502. Lund: Signum, 2004.
- Almevik, Gunnar & Karl-Magnus Melin. "Att bygga en kyrka i trä", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 74 (2017): 48–68.
- Andersson, Catharina. *Kloster och aristokrati. Nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*. Diss. Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet, 2006.
- Beckman, Bjarne. *Matts Kättilmundsson och hans tid. Del I: Intill 1318; del II: 1319–1326*. Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar 84–85. Stockholm 1953–1954.
- . *Till Tofta- och Ulfätternas äldre historia. En utredning och en vidräkning*. Tierp 1957.
- Bonnier, Ann Catherine. "Timmerkyrkan", *Arkeologi i Södra Råda*, red. Ebba Knabe, 81–109. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2009. Se: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1292303/FULLTEXT01.pdf>
- Bumpus, Thomas F. *The Cathedrals and Churches of Norway, Sweden and Denmark*. London u.å. [ca 1908] Faksimilutgåva 2020.
- Gabriel, Astrik L. *Skara House at the Medieval University of Paris: History, Topography and Chartulary*. Notre Dame 1960.
- Gillingstam, Hans. "Matts Kättilmundsson" [recension av Bjarne Beckman, *Matts Kättilmundsson och hans tid*, 1–2, 1953–1954], *Personhistorisk tidskrift*, årg. 53, hft 3–4 (1955): 138–139.

- Hedlund, Hans Peter. *Kormålningarna i Södra Råda gamla kyrka. The Chancel Paintings of the Old Church at Södra Råda*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2007.
- Jonsson, Bengt R. *Erikskrönikans diktare – ett försök till identifiering*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1, Svenska skrifter 94. Uppsala 2010.
- Liljeholm, A. Filip. "Till frågan om Sparre av Tofta- och Ulvätternas äldre historia", *Personhistorisk tidskrift*, årg. 56, hft 1–2 (1958): 15–31.
- Lindblom, Andreas. *La peinture gothique en Suède et en Norvège. Étude sur les relations entre l'Europe occidentale et les pays scandinaves*. Stockholm: Wahlström & Widstrand (KVHAA), 1916.
- Lovén, Christian & Herman Bengtsson. "De heliga hertigarna Erik och Valdemar", *Historisk tidskrift*, 131:2 (2011): 227–249.
- Mohlin, Allan. "Förlikningen i Skara 1323", *Vetenskaps societeten i Lund Årsbok 1944*, 105–127.
- Månsson Mandelgren, Nils. *Monuments Scandinaves du Moyen Age avec les peintures et autres ornements qui les décorent*. Paris 1862.
- Nilsson, Halvar. *De värmländska medeltidsbrevens. Register med kommentarer*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 64. Uppsala 1997.
- Rosén, Jerker. *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Studier i nordisk politisk historia*. Diss. Lund 1939.
- Sveriges kyrkor (SvK), vol. 199: Medeltida träkyrkor II. Västergötland, Värmland, Närke*. Erland Lagerlöf. Stockholm 1985.
- Sveriges Kyrkor, vol. 227: Uppsala domkyrka vol. I, Skriftliga källor. Arkivbildning*. Göran Dahlbäck, Örjan Simonsson, Christian Lovén, Herman Bengtsson & Claes Gejrot. Uppsala 2010.
- Sveriges Kyrkor, vol. 231: Uppsala domkyrka vol. V, Inredning och inventarier*. Herman Bengtsson, Inger Estham & R. Axel Unnerbäck. Uppsala 2010.
- Sveriges Kyrkor, vol. 232: Uppsala domkyrka vol. VI, Gravminnen*. Herman Bengtsson. Uppsala 2010.
- Ullén, Marian. *Södra Råda gamla kyrka*. Svenska kulturminnen nr 4. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2000 (1992).
- Wiktorsson, Per-Axel. "Erikskrönikans diktare Tyrgils som skrivare och resenär", *Fornvännen* 106, 4 (2011): 345–348.
- Åkestam, Mia. "Södra Råda Old Church. The French Connection", *Swedish Students at the University of Paris in the Middle Ages I. Origin, Studies, Carriers, Achievements*, ed. Olle Ferm & Élisabeth Mornet, in collaboration with R. Andrews, S. Risberg, and M. Åkestam, 386–391. Sällskapet Runica et Mediaevalia, Scripta minora 28. Stockholm 2021.